

Taalbeheersingsonderzoek in de komende jaren

Een reactie op de reacties van collega's en een nieuw voorstel

Carel Jansen

TVT 40 (2): 257–265

DOI: 10.5117/TVT2018.2.013.JANS

Abstract

Research in Language and Communication in the years to come: a response to the colleagues' responses, and a new proposal

In this final contribution, the colleagues' responses to the introduction (Jansen, 2018) are shortly discussed. Three themes are addressed: the name of our field, the ultimate goals of our research, and the relation with the school subject Dutch. The article ends with a plea for more collaboration in our field.

Keywords: Language and Communication, professional communication, school subject Dutch

De voorstellen voor de koers van ons vak die ik in de inleiding van dit tweede perspectiefnummer van het *Tijdschrift voor Taalbeheersing* heb geformuleerd (Jansen, 2018) hebben tot uiteenlopende en interessante reacties van collega's geleid. Ik laat die hieronder de revue passeren, niet in de volgorde waarin ze in dit nummer zijn opgenomen maar gerelateerd aan thema's uit mijn inleiding. Dat zijn er niet twee zoals het aantal van mijn stellingen doet vermoeden, maar drie. Behalve over de prioritering van oplossingen voor belangrijke problemen in de professionele communicatie (stelling 1) en over het belang van bijdragen aan vernieuwingen in het schoolvak Nederlands met speciale aandacht voor de analyse en bestrijding van de taalachterstanden van omvangrijke groepen in onze samenleving (stelling 2), heb ik zijdelings ook een opmerking gemaakt over de naamgeving van ons vak waarin verandering wenselijk is. Daar ga ik hieronder als

eerste verder op in. Aan het eind van deze bijdrage volgt nog een voorstel voor meer samenwerking in ons vakgebied.

Taalbeheersing of Communicatie- en Informatiewetenschappen?

Om te beginnen de naamgeving van ons vak. In een voetnoot in mijn inleiding wees ik erop dat behalve de naam *Taalbeheersing* (als subdiscipline binnen de neerlandistiek) ook de naam *Communicatie- en Informatiewetenschappen* (als zelfstandige discipline buiten de neerlandistiek) gebruikt wordt, en liet ik weten dat ik die laatste naam ongelukkig gekozen vind. Waarom dat zo is licht ik hieronder toe, maar niet voordat ik daaraan heb toegevoegd dat ik – anders dan Hoeken (2018b) in zijn bijdrage laat weten – ook de term *Taalbeheersing* een aanduiding van ons terrein vind waar we meer last dan gemak van hebben.

Met de term *Taalbeheersing* werd oorspronkelijk verwezen naar wat in de beginjaren het exclusieve object was van ons onderwijs en onderzoek: de vaardigheid zich adequaat uit te drukken in het Nederlands. Om die vaardigheid te vergroten, en dan met name bij universitaire studenten Nederlandse Taal- en Letterkunde, werden binnen de neerlandistiek colleges gegeven over kort gezegd ‘begrijpelijk en aanvaardbaar communiceren in een verzorgde taal’. De belangstelling voor wat zich op die manier ontwikkelde tot een derde tak van de neerlandistiek, naast de taal- en letterkunde dus, bleek al snel zó groot dat aan verschillende Letterenfaculteiten besloten werd om naast de opleiding Nederlands ook zelfstandige taal- en communicatieopleidingen in te richten, met namen als *Bedrijfscommunicatie* in Nijmegen en *Communicatiekunde* in Groningen. In die opleidingen werd meer ruimte gecreëerd voor wat allengs onder het taalbeheersingsonderwijs bij Nederlands was gaan vallen: tekst- en conversatieanalyse en argumentatieleer bijvoorbeeld, maar ook methoden en technieken van kwantitatief en kwalitatief onderzoek.

In 2000 werd voor die nieuwe opleidingen vanuit het Ministerie van Onderwijs plotseling één naam gedecreteerd. Ineens bleken we allemaal werkzaam op het gebied van de *Communicatie- en Informatiewetenschappen*, ofwel *CIW*. Daarmee was in zoverre duidelijkheid geschapen dat er formeel nog maar één naam was voor de desbetreffende zelfstandige opleidingen, maar erg gelukkig was die naam niet gekozen. Onzichtbaar was immers de inhoudelijke overlap met wat binnen de neerlandistiek nog steeds *Taalbeheersing* heette. Onduidelijk was ook het verschil met de

opleidingen in gedragswetenschappelijke faculteiten die werden aangeduid met de naam *Communicatiewetenschap*, in het enkelvoud dus. Bij die verwarrende naamgeving ontstond ook het probleem hoe dat vak in het Engels moest worden genoemd. In zijn oratie aan de VU in 2003 presenteerde collega Spooren een lijstje met antwoorden die hij van collega's in het land gekregen op zijn vraag naar een Engelstalig equivalent van de term *Taalbeheersing*. Hij ontving tien verschillende vertalingen, waaronder *Language and Communication*, *Verbal Communication*, *Language Use* en *Speech Communication*. Er werden ook suggesties gedaan genoemd voor namen die in elk geval niet gebruikt zouden moeten worden: *Language (in) use* en *Speech Communication* bijvoorbeeld – dezelfde namen dus die door anderen juist bepleit werden (Spooren, 2013, p. 343).

In de vijftien jaar die sinds de inventarisatie in Spooren (2003) verstreken zijn, heb ik geen verbetering waar kunnen nemen. Ook bij de totstandkoming van dit nummer bleek het probleem van de naamgeving nog onopgelost. Zo liet Koole (2018) de vertaling van de term *Taalbeheersing* maar liever aan de redactie over. Graag ben ik het dan ook met Lentz eens dat het goed zou zijn als er in elk geval binnen ons vakgebied zelf afspraken worden gemaakt over de Nederlandse en de Engelstalige benamingen die we voortaan hanteren. Onze vakvereniging, de VIOT, kan daar allicht een mooie rol in spelen, ook bij een later pleidooi gericht aan het Ministerie van Onderwijs. Daar ligt de formele naamgevingsbevoegdheid voor wat de opleidingen betreft. Over de namen van de programma's of 'tracks' binnen onze opleidingen, over de roepnamen van die opleidingen, en ook over de namen van de onderzoeksprogramma's gaan de faculteiten zelf. Eén optie zou zijn om zowel binnen als buiten de neerlandistiek voortaan als naam *Taal- en Communicatiestudies* (TCS) te gaan gebruiken, met als vanzelfsprekende vertaling *Language and Communication Studies*.¹

Ik deel de argumenten van Lentz dat met zo'n naamgeving recht wordt gedaan aan de centrale plaats die communicatie in het onderwijs en onderzoek inneemt, terwijl tegelijk duidelijk is vanuit welk perspectief er binnen de letteren- en geesteswetenschappen naar communicatie gekeken wordt. Wij zijn niet alleen, maar wel primair geïnteresseerd in de wijze waarop taal wordt ingezet om communicatieve doelen te bereiken. Onder meer in dit opzicht verschillen we te veel van de sociaalwetenschappelijke *Communicatiewetenschap* om de weg naar integratie in te slaan, zoals Hoeks (2018) en Pol (2018) bepleiten. Vanzelfsprekend moeten we ons werk liefst niet doen in isolement, maar waar relevant samen met wetenschappers uit andere vakgebieden in inter- of multidisciplinaire verbanden. Een serieuze rol daarbinnen veronderstelt echter wel dat we een eigen

discipline hebben van waaruit we kennis en inzichten kunnen aanleveren die een relevante aanvulling zijn op wat anderen te bieden hebben.

Optimaliseringsstreven

In het grootste deel van de reacties wordt aandacht besteed aan mijn eerste stelling: taalbeheersingsonderzoek moet primair gemotiveerd zijn door praktische problemen in de professionele communicatie. Hier en daar wordt in dit verband een stromannetje opgericht dat vervolgens voortvarend in lichterlaaie wordt gezet. Ik heb nergens beweerd of bedoeld dat taalbeheersingsonderzoek alleen toepassingsgericht zou mogen zijn, of dat ons vakgebied op dit moment geheel gedomineerd wordt door fundamenteel, op theorievorming gericht onderzoek. Wel heb ik willen benadrukken dat we ons *USP* niet uit het oog moeten verliezen, en dat we er dus in de verantwoording en de presentatie van ons onderzoek niet voor moeten schromen ons optimaliseringsstreven te expliciteren, en dat ook nadrukkelijker te doen dan bijvoorbeeld Hornikx (2018) voor lijkt te staan. Die doelstelling laat zich ook in de context van het schoolvak Nederlands goed uitleggen denk ik, zeker als daarbij meteen duidelijk wordt gemaakt dat ons onderzoek zowel leunt op, als bijdraagt aan, inzichten in menselijke communicatie. Een goede illustratie daarvan is het voorbeeld van narratieven dat Hoeken (2018b) in dit verband noemt. Resultaten uit praktijkgeoriënteerd effectonderzoek die laten zien dat met zorg geconstrueerde verhalen met succes ingezet kunnen worden in de persuasieve gezondheidscommunicatie, laten zich in elk geval deels verklaren uit de fundamentele menselijke behoefte om van verhalen te genieten en ervan te leren, en ze ook zelf te vertellen. Met verwijzing naar de fraaie titel van het boek van Gottschall (2013): we zijn allemaal *storytelling animals*.

Dat de uitvoering maar ook de rapportage van onderzoek aan hoge eisen moet voldoen voordat een studie als serieuze bijdrage aan de oplossing van een maatschappelijk relevant communicatieprobleem kan gelden, laat Mulder (2018) nog eens helder zien. Zijn pleidooi om voortaan consequent gevonden effectgroottes te presenteren en daarbij ook betrouwbaarheidsintervallen te rapporteren, verdient zeker steun. Zowel Van Oostendorp (2018) als Sauer (2018) pleiten ervoor dat taalbeheersers hun werk beter voor het voetlicht gaan brengen. Van Oostendorp heeft daarbij vooral het grote publiek voor ogen, dat geen kennis heeft van wat er in ons vak omgaat en dus niet weet, of kan weten, waarom dat interessant, of zoals

Van Oostendorp het zegt *nice to know* zou kunnen zijn. Sauer illustreert met een historische studie naar egodocumenten uit de Tweede Wereldoorlog dat we ons licht onder de korenmaat zetten als we de resultaten van ons onderzoek niet nadrukkelijker gaan presenteren aan collega's uit andere disciplines en aan hen laten zien dat ze hun vak verder kunnen brengen met inzichten die in ons vak verworven zijn. Koole (2018) en Huiskes en Stommel (2018) ten slotte zetten vraagtekens bij het voorbeeld dat ik gaf van een onderzoeksobject waar we gelet op het maatschappelijke belang meer werk van zouden moeten maken: motiverende gespreksvoering. Daar ga in aan het eind van deze bijdrage nog op in.

Het schoolvak Nederlands

Voor zover er in de verschillende bijdragen gereageerd wordt op mijn stelling dat taalbeheersingsonderzoek bij moet gaan dragen aan een verrijking van de inhoud van het schoolvak Nederlands, gebeurt dat goedgezind in instemmende zin. Wel wordt door Van Oostendorp en door Hoeks de kanttekening gemaakt dat de taalbeheersing meer, en soms ook beters te bieden heeft dan inzichten uit de klassieke retorica en het bijbehorende termen- en analyseapparaat. Daar geef ik hen graag gelijk in (zie bijvoorbeeld het mooie voorstel van Hornikx met betrekking tot een op een nieuwe leest geschoeide vorm van argumentatieanalyse-onderwijs), maar ik blijf bij mijn pleidooi om de klassieke retorica in elk geval óók een duidelijke plaats in het moedertaalonderwijs te geven. Ook in Lentz' opmerking dat de discussie over het snel oprukkende onderwijs in het Engels mank gaat aan empirisch gefundeerde claims over effecten van dat onderwijs op onder meer de taalvaardigheid in het Nederlands, kan ik me vinden. Hier ligt zeker een maatschappelijk relevante en tegelijk theoretisch uitdagende taak voor taalbeheersers. Ik zie geen reden om dit het exclusieve domein te laten blijven van de toegepast taalkundigen, met alle waardering voor het werk dat zij tot nu toe op dit gebied gedaan hebben (zie bijvoorbeeld Verspoor, De Bot, & Xu 2015).

Onrust (2018) ten slotte sluit zich in haar bijdrage aan bij mijn pleidooi om meer aandacht te besteden aan de problematiek van de taalachterstanden van omvangrijke groepen in onze samenleving. Daarbij roept ze het emancipatiedoel nog eens in herinnering dat aan de basis lag van het taalbeheersingsonderwijs in de jaren zeventig. Studenten Nederlands moesten leren op academisch niveau te lezen en te schrijven. Primair werd daarbij

gedacht aan nieuwe groepen studenten, die waren opgegroeid in een milieu waarin de condities voor academische vorming geen vanzelfsprekendheid vormden. De nieuwe groepen van toen hebben een andere gedaante gekregen, zo merkt Onrust terecht op. Bij de taalzwakke vwo'ers met als moedertaal Nederlands hebben zich tweetalige en tweedetaalsprekers van het Nederlands gevoegd. Om deze studenten, en ook hun jongere broers en zussen in het voortgezet onderwijs te ondersteunen, is nieuw taalbeheersingsonderzoek nodig, aldus Onrust. Dat standpunt deel ik van harte. Ik vraag ook graag aandacht voor de interessante voorstellen voor onderzoeksvragen die ze formuleert.

Samenwerking moet

Ik sluit deze bijdrage af met een voorstel. Meer en meer wordt de noodzaak duidelijk van samenwerking tussen grotere groepen onderzoekers dan nu meestal het geval is. Meta-analyses en andere systematische reviews van studies op ons vakgebied laten tot nu toe maar zelden stevige conclusies toe op basis van een aanzienlijk aantal vergelijkbare studies. Daarvoor zijn de onderzoeksvragen van de diverse experimenten te weinig op elkaar afgestemd, zijn de operationalisaties van de variabelen te verschillend, worden er te zelden *multiple message designs* gehanteerd en worden er te weinig directe en conceptuele replicatiestudies uitgevoerd (zie Eerland & Van den Bergh, 2016). Ook en vooral zijn de deelnemersaantallen in de individuele experimenten vaak te gering om voor voldoende statistische power te zorgen. Daardoor maken onderzoekers de kans te klein dat hun eigen experimenten werkelijk bestaande maar bescheiden effecten aan het licht brengen (zie bijvoorbeeld O'Keefe, 2015; Sheridan et al., 2011), en dat terwijl juist dat het soort effecten is dat van communicatieve interventies verwacht mag worden (zie Hoeken, 2018a; 2019).

De remedie lijkt me helder: er moet meer samengewerkt worden. Om het voor de verandering eens niet in het Engels² maar in het Latijn te zeggen, met een citaat van de Romeinse historicus Gaius Sallustius: *Concordia res parvae crescunt*, ofwel 'Door eendracht groeien de kleine dingen' of korter nog 'Eendracht maakt macht'. Waarom zouden taalbeheersers, liefst van verschillende universiteiten, geen bindende afspraken kunnen maken over thema's die ze samen willen bewerken, over de onderzoeksvragen die ze daarbij willen beantwoorden, over de methoden en de materialen die ze willen gebruiken en over de herkomst en de aantallen van de deelnemers die ze in deelstudies gaan betrekken? En waarom zou die samenwerking

niet over de grenzen van kwalitatieve en kwantitatieve benaderingen heen kunnen reiken? Graag wijs ik nog eens op het voorbeeld van de motiverende gespreksvoering dat ik in mijn inleiding noemde. Anders dan Huiskes en Stommel (2018) beschouw ik het wel degelijk als een maatschappelijk probleem dat inmiddels is vastgesteld dat de motiverende gespreksvoering (tot op zekere hoogte) effectief is, maar dat we niet weten hoe dat precies komt. Alleen als we daar via nauwkeurig interactie-analytisch onderzoek meer zicht op krijgen, kunnen we goed beredeneerde varianten ontwikkelen voor gespreksbijdragen die de hulpverlener in kan brengen. Daarna is er breed opgezet en goed uitgevoerd effectonderzoek nodig om de waarde van die varianten vast te stellen, en de uitkomsten vervolgens met enig vertrouwen onder de aandacht van professionals te kunnen brengen, met als uiteindelijk resultaat dat die hun cliënten nog beter kunnen helpen.

Voor alle duidelijkheid: dit is niet meer dan een voorbeeld van een voor samenwerking geschikt onderzoeksthema. Er zijn vast nog andere thema's te bedenken die een goede keuze kunnen vormen.³ Die thema's moeten natuurlijk door onderzoekers samen bepaald worden, naast de thema's waar ze individueel of in kleinere groepen nog aan willen werken. Maar als er, gemotiveerd door praktijkbehoeften en de ambitie van wetenschappelijke theorievorming, eenmaal een keuze voor een gezamenlijk onderzoeksthema gemaakt is, dan is vrijblijvendheid niet meer aan de orde. Waar Koole (2018) zich aan het eind van zijn bijdrage keert tegen verplichtingen bij de bepaling van onze onderzoeksthema's (*Als het [...] maar niet 'moet'*), stel ik daar het vervolg van het citaat van Sallustius tegenover: *Discordia maximae dilabuntur*, ofwel 'Door tweedracht gaan zelfs de grootste dingen ten onder'. Dat lijkt me een goede waarschuwing om een volgende fase van het taalbeheersingsonderzoek mee in te gaan. We zullen echt meer samen moeten gaan doen, hoe vervelend het woord 'moeten' misschien ook moge klinken.

Noten

1. Bij ontstentenis van nieuwe, breed gedragen namen voor ons vak en zijn beoefenaars, hanteer ik hier nog de aanduiding 'taalbeheersing' en 'taalbeheersers'.
2. Te zelden wordt het idee weersproken dat alleen wat in het Engels wordt geschreven, in de internationale onderzoeksliteratuur nog een rol zou kunnen spelen. Daar valt echter wel degelijk het een en ander op af te dingen, zo maakt O'Keefe (2015) duidelijk. Nadat hij heeft gesignaleerd dat makers van systematische reviews de neiging hebben om daarbij alleen naar Engelstalige publicaties te kijken, schrijft hij: "It is difficult to discern a rationale for this practice. Perhaps some have been dissuaded by the apparent challenges of translation. But these challenges are not as daunting as one might think, for two reasons. First, one need not translate the entire research report. The methods

and results sections usually contain all the information a meta analyst needs in order to extract effect sizes, sample sizes, and information relevant to coding study characteristics. Second, free online translation sites (such as Google Translate) make the task dead simple – even if the research report is in Afrikaans or Croatian or Urdu or ...” (p. 111)

3. Als een goed voorbeeld moge de interuniversitaire samenwerking dienen die geleid heeft tot de aanvraag voor het NWO-themaprogramma ‘Begrijpelijke Taal en Effectieve Communicatie’; zie <https://www.nwo.nl/onderzoek-en-resultaten/programmas/begrijpelijke+taal>

Literatuur

- Eerland, A., & Van den Bergh, H. (2016). Empirische basis van conclusies: Handvatten voor de empirische taalonderzoeker. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 38(2), 139-146.
- Gottschall, J. (2013). *The storytelling animal: How stories make us human*. New York (NY): Mariner Books.
- Hoeken, H. (2018a). *Duurzaam onderzoek naar persuasieve communicatie*. Keynote VIOT2018-conferentie. [vindplaats: http://www.viot2018.org/Hans_Hoeken.pdf]
- Hoeken, H. (2018b). Is probleemgestuurd onderzoek wel in staat om het schoolvak Nederlands inhoudelijk te verrijken? *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 181-184.
- Hoeken, H. (2019). *What are the lessons of research on persuasive documents for the design of more persuasive documents? A review of meta-analytic studies*. Te verschijnen in de VIOT2018-congresbundel. (zie <http://www.viot2018.org/voor-de-pers/index.html>)
- Hoeks, J. C. J. (2018). Weg met fundamenteel onderzoek! *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 185-191.
- Hornikx, J. (2018). Theoriegestuurd taalbeheersingsonderzoek met oog voor de praktijk. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 193-197.
- Huiskes, M., & Stommel, W. (2018). De taalbeheersing als DJ: u vraagt, wij draaien. Of hebben we meer te bieden? *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 199-205.
- Jansen, C. (2018). Taalbeheersingsonderzoek in de komende jaren. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 167-179.
- Koole, T. (2018). Sociale interactie in de Taalbeheersing. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 207-211.
- Lentz, L. (2018). Drie (andere) domeinen in het onderzoek naar Taal & Communicatie. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 213-219.
- Mulder, G. (2018). De communicatieve relevantie van effectonderzoek: de noodzaak van statistische hervorming. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 221-227.
- O’Keefe, D. (2015). Message generalizations that support evidence-based persuasive message design: Specifying the evidentiary requirements. *Health Communication*, 30(2), 106-113.
- Onrust, M. (2018). Taalvaardigheidsontwikkeling: geen nieuwe problemen zonder de oude. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 229-233.
- Oostendorp, M. van (2018). Naar een bewuste taalbeheersing. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 235-241.
- Pol, B. (2018). Geesteswetenschappen en de communicatiewetenschap. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 243-248.
- Sauer, C. (2018). De vertaalslag van taalbeheersingsresultaten naar derden. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 40(2), 249-255.

- Sheridan, S.L., Halpern, D.J., Viera, A.J., Berkman, N.D., Donahue, K.E., & Crotty, K. (2011). Interventions for individuals with low health literacy: A systematic review. *Journal of Health Communication, 16* (sup3), 30-54.
- Spooren, W. (2003). Taalbeheersing als interdiscipline. *Tijdschrift voor Taalbeheersing, 25*(4), 342-356.
- Verspoor, M., De Bot, C., & Xu, X. (2015). The effects of English bilingual education in the Netherlands. *Journal of Immersion and Content-Based Language Education, 3*(1), 4-27.

Over de auteur

Carel Jansen is sinds 1 maart 2018 emeritus hoogleraar Communicatie- en Informatiewetenschappen. Hij was werkzaam aan achtereenvolgens de Universiteit Twente, de Universiteit Utrecht, de Technische Universiteit Eindhoven, de Radboud Universiteit Nijmegen en de Rijksuniversiteit Groningen. Ook was hij tot 1 januari 2018 bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Stellenbosch in Zuid-Afrika. Sindsdien is hij als navorsingsgeenoot (research fellow) verbonden aan het Taalsentrum (Language Centre) van die universiteit.

